

TË NDRYSHME

MBI HARTIMIN E TERMINOLOGJISË SHQIPE TË MJEKËSISË DHE
«FJALORIN E TERMAVE TË ANATOMISË»

— KOSTA QIRIAZATI — doc. BARDHI ÇAKO —

Në këtë shkrimin tonë mendojmë të ngremë disa probleme lidhur me hartimin e terminologjisë shqipe të mjekësisë.

Dihet se mjekësia shqiptare sot, duke qenë një fushë e gjerë e veprimtarisë për parandalimin dhe mjekimin e sëmundjeve me qëllim që të mbrohet shëndeti i popullit, nën kujdesin e vazhdueshëm të Partisë dhe të Pushtetit Popullor, është shndëruar në një shkencë të vërtetë, që përvetson dhe zbaton në mënyrë krijuese ideologjinë marksiste-leniniste për arritjen e niveleve të larta shkencore. Ajo përpunon dhe thëllon më tej dijen, duke u mbështetur edhe në përvojën e praktikës së gjallë. Veç të tjerave, këtë e dëshmon më së miri edhe numri gjithnjë në rritje i botimeve tona mjekësore.

Për këtë arsye, ashtu si përpara çdo shkencë tjetër të përparuar, edhe përpara mjekësisë sonë ka kohë që ka lindur nevoja për përcaktimin dhe rregullimin e terminologjisë, për përpunimin e terminologjisë shqipe. Të nxitur nga kjo nevojë e ngutshme, në këta 10-15 vjetët e fundit është ndërmarrë përpilimi dhe botimi i një varg fjalorësh e atlasesh të tipave të ndryshëm. Në të gjitha këto punime me karakter deri-diku edhe të mirëfilltë terminologjik bëhen përpjekje serioze edhe për përcaktimin, rregullimin dhe përparimin e termave shqipe në fushat e degë të ndryshme të shkencës mjekësore. Po kështu, shtrirja e gjerë e shërbimit mjekësor në të katër anët e vendit, rritja e numrit të kuadrove mjekësorë, shtimi i institucioneve mjekësore në mbarë vendin, rritja e nivelit të punës shkencore në të gjitha fushat e shkencës e të kërkimit mjekësor, shtimi i numrit të botimeve mjekësore të të gjitha niveleve, megjithëse edhe të karakterit jo të mirëfilltë terminologjik, të gjitha këto kanë ndihmuar në zgjerimin dhe përpunimin e terminologjisë shqipe të mjekësisë. Tani mund të themi me bindje të plotë se, me shtrirjen e madhe që ka marrë sot në vendin tonë shërbimi shëndetësor, terminologjia mjekësore është përvetësuar në shkallë të ndryshme jo vetëm nga një rreth kuadrosht të lartë e të specializuar, por edhe nga shtresa shumë të gjera të popullsisë.

Kuptohet se në këtë proces të përhapjes së njohurive dhe të terminologjisë mjekësore kanë lindur, dhe do të vazhdojnë të lindin edhe në të ardhmen edhe një sërë problemesh që kanë të bëjnë me pasurimin, saktësimin e njësimin e terminologjisë mjekësore shqipe.

Pa dyshim që, në mungesë të një fjalori të terminologjisë shqipe të mjekësisë, fjalorët dhe punimet shkencore të kryera deri tani në lëmin e mjekësisë, madje edhe tekstet e shumta të të gjitha fushave e niveleve që janë përgatitur nga pedagogët e specialistët e profileve të ndryshme mjekësore, kanë sjellë ndihmesë të përfillshme, krahas të tjerave, edhe në drejtim të pasurimit, saktësisht, e njësisht edhe të terminologjisë shqipe të mjekësisë. Ndihmesë të vlefshme në këtë drejtim kanë dhënë edhe organet e shtypit tonë mjekësor.

Siç dihet, populli, duke qenë krijuesi i të gjitha vlerave materiale dhe shpirtërore, me gjuhën e vet, krijon bazën për hartimin e çfarëdo lloji terminologjie. Populli shqiptar, një nga popujt më të vjetër në Ballkan dhe në Evropë, shekujve ka praktikuar e zhvilluar edhe mjekësinë e vet dhe, për pasojë, ka emërtuar me fjalët e gjuhës së vet edhe shumë procese e dukuri të natyrës mjekësore. Prandaj, është detyrë e të gjithë specialistëve të mjekësisë që, për përpilimin e terminologjisë shqipe të disiplinave të veçanta mjekësore, para së gjithash t'i drejtohen këtij thesari të madh burimor kombëtar. Premisa të favorshme për këtë gjë janë krijuar sidomos me botimin nga Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë (Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë). I «Fjalorit të gjuhës së sotme shqipe» me rreth 41.000 fjalë. Por ndihet se, më ecjen para të mjekësisë sonë kombëtare do të ndihet edhe më shumë në të ardhmen nevoja për një terminologji të njësuar shqipe të mjekësisë. Arritjet e deritanishme flasin për mundësitë e mëdha që kemi dhe rezervat e pazbuluara ende në gjirin e armatës së madhe të punonjësve, studiuesve dhe të shkencëtarëve në lëmin e mjekësisë, të gjuhëtarëve dhe të terminologëve tanë për një angazhim më të plotë të tyre rreth këtij problemi.

Prandaj, në këtë shkrimin tonë mendojmë të shtrojmë problemet e mëposhtme.

Së pari, e quajmë të nevojshme që, për hartimin e terminologjisë shqipe të mjekësisë, njerëzit tanë të shkencës, e sidomos mjekët dhe specialistët e shumtë të fushave të ndryshme të shkencës mjekësore të bëhen të ndërgjegjshëm për këtë detyrë imperative që ka të bëjë jo vetëm me zhvillimin dhe nivelin e mjekësisë, por edhe me prestigjin e kombit tonë, e të gjuhës sonë kombëtare, që edhe në këtë drejtim të mos mbetemi prapa, por përkundrazi, ai gjatë shekujve, aq më tepër tani, të vihet në pah ai vitaliteti shekullor i kombit tonë dhe i gjuhës sonë shqipe, të cilët as u helenizuan edhe as u romanizuan, por, gjatë historisë së ekzistencës dhe të zhvillimit të tyre, mundën t'u bënin ballë me sukses përpjekjeve të huajve për t'i asimiluar.

Së dyti, me hartimin e terminologjisë shqipe të mjekësisë nuk shtrohet aspak çështja e mohimit, e heqjes dorë nga terminologjia mjekësore ndërkombëtare greko — latine, e cila, siç dihet, u krijua gjatë shekujve dhe është vepër madhështore e brezave të mjekëve, të studiuesve dhe të shkencëtarëve të të gjithë botës. Kuptohet, se, sikurse çdo arritje tjetër e shkencës përparimtare botërore, terminologjia mjekësore ndërkombëtare na takon edhe ne si komb. Prandaj nuk do të kishte kuptim që të hiqej dorë plotësisht prej saj, apo, më shumë akoma që ajo të mos njihej në masën e duhur.

Së treti, dihet që njohja me themel e terminologjisë mjekësore ndër-

kombëtare krijon premisa shumë të favorshme edhe për përpilimin e terminologjisë shqipe të mjekësisë.

Pas vjeljes së materialit e të tërheqjes së mendimit të kualifikuar të armatës së madhe të studentëve, pedagogëve e punonjësve të tjerë të mjekësisë, mendojmë se fjalën e fundit për njësimin dhe harmonizimin e terminologjisë shqipe të mjekësisë duhet ta thonë specialistët shumë të kualifikuar në degët e ndryshme të shkencës mjekësore, të cilët duhet të njohin shumë mirë terminologjinë mjekësore ndërkombëtare, parimet e ndërtimit të saj, gjuhët klasike greko-latine dhe një varg gjuhësh të reja dhe, mbi të gjitha, të njohin shumë mirë gjuhën tonë shqipe dhe mjetet e saj të shumta me aftësi termaformuese.

Së katërti, dihet që terminologjia shqipe e mjekësisë nuk ka mundësi që të përpilohet e tëra njëherësh, si një bllok. Përkundrazi, fillimisht ajo do të përpilohet në bazë të degëve të veçanta të shkencës mjekësore, madje edhe në këto ndoshta jo që në fillim ajo do të jetë e përsosur, por do të ketë nevojë për plotësime e saktësime të mëtejshme etj.

Megjithatë, sido që të jetë, që në fillim duhet pasur parasysh se nga e veçanta do të dalë e përgjithshme, d.m.th. nga terminologjia shqipe e mjekësisë e degëve dhe e profileve të veçanta do të dalë terminologjia shqipe e gjithë mjekësisë, e cila duhet të jetë e njësuar, e harmonishme dhe si një e tërë e vetme.

Prandaj, edhe hartuesit e terminologjisë shqipe të specialiteteve të veçanta mjekësore duhet që në fillim të kenë njohuri për të tërën, për të gjithë terminologjinë mjekësore. Ata, pra, duhet të njohin edhe terminologjinë dhe, sidomos, parimet e ndërtimit të terminologjisë së specialiteteve ose të degëve të tjera të mjekësisë, sepse terminologjia e çdo specialiteti do të bëjë pjesë në të tërën, në terminologjinë e të gjithë mjekësisë dhe duhet të jetë në harmoni me të, në pikat ku ato ndeshen. Kështu që edhe specialisti i një dege mjekësore, p.sh. specialisti i anatomisë, duhet të ketë dijeni dhe të njohë edhe terminologjinë e degëve të tjera dhe sidomos atë të klinikave, të farmacisë, biologjisë etj. Duke emërtuar, për shembull, një organ të trupit të njeriut në anatomi, duhet menduar se si emërtimi i këtij organi do të hyjë në terminologjinë e degëve të tjera mjekësore. Kështu, krahaso, në terminologjinë greko — latine në anatomi: *jecur*, *caput* ose *cor*, kurse në klinikë: *hepar*, *hepatitis* *hepatoma*, *kaphalé* (*céphalé*), *cephalalgia*; *cardia*, *cardiologia*, *cardiectasia* etj. Një gjë e tillë është e nevojshme që të mbahet parasysh me qëllim që në terminologjinë e të gjitha degëve të mjekësisë të mos ketë përplasje termash, por ato të kenë lidhje dhe të jenë në harmoni midis tyre. Prandaj, edhe kur hartohet terminologjia shqipe e një dege të mjekësisë, ajo prapëseprapë duhet studiuar e diskutuar edhe nga specialistët e degëve të profilave të tjera të saj. Pra, nuk mjafton që për terminologjinë e një dege apo profili të thotë fjalën e vet vetëm specialistët e profilit apo degës përkatëse, qofshin ata edhe më të kualifikuarit.

Së pesti, gjatë hartimit të terminologjisë shqipe të mjekësisë duhet të kemi parasysh që termat jo vetëm të jenë të ndërtuara shkencërisht drejt, që ato t'u përgjigjen më së miri normave të gjuhës sonë letrare shqipe, por që ato të jenë edhe sa më praktike.

Kur themi që termat të jenë sa më praktike nuk kemi parasysh vetëm faktin që ato të jenë terma shqipe, por të mos jenë të gjata, të

shqiptohen dhe të mbahen mend lehtë, të jenë eufonike, d.m.th. gjatë shqiptimit të tyre të tingëllojnë mirë dhe të mos jenë monotone. Në rast të kundërt, termi del i rëndë dhe i mërziqshëm si për folësin, ashtu edhe për dëgjuesin, dhe, akoma më i rëndë dhe i vështirë bëhet ai për shkruesin, i cili do që mendimin e vet ta shprehë në shkrim sa më saktë e sa më shkurt.

Gjuha jonë, sidomos gjuha e sotme letrare shqipe, zotëron mjete të fuqishme shprehëse për mënjanimin e rasteve të pakëndshme gjatë sajimit të termave shqipe, që ndeshen sidomos atëherë kur specialistët mundohen të krijojnë terma mjekësore shqipe sipas modeleve greko-latine apo sipas modeleve të gjuhëve të sotme të gjalla evropiane.

Për këtë është e nevojshme që këto mjete shprehëse të gjuhës sonë letrare shqipe të njihen dhe të përdoren në çdo rast me mjeshhtëri.

Së gjashti, sigurisht që purizmi ka qenë dhe mbetet i dëmshëm edhe në fushën e terminologjisë shqipe të mjekësisë. Është e drejta edhe e kombit tonë, sikurse e kanë të drejtë të tyre edhe kombet e tjera, që shumë vlera e arritje përparimtare ndërkombëtare t'i quajmë edhe arritje e vlera tona. Kështu që shumë terma mjekësore ndërkombëtare që kanë hyrë në mënyrë të natyrshme në gjuhën tonë shqipe dhe janë bërë pjesë përbërëse të fjalorit të saj, kanë të drejtën e qytetarisë të jenë pjesë përbërëse e termave shqipe të mjekësisë. Kuptohet që edhe këtu duhet parë se cilat duhen ruajtur dhe cilat duhen zëvendësuar, sepse edhe kjo nuk është shumë e lehtë që të përcaktohet, sidomos në fushën e terminologjisë mjekësore.

Së shtati, të vjetrit thoshnin: «*Duae res longe difficillimae sunt: grammaticam et lexicon scribere*» (Dy punë janë nga më të vështirat: të shkruash një gramatikë dhe një fjalor). Vështirësia e hartimit të një fjalori terminologjik mjekësor ka të bëjë; krahas të tjerave, edhe me faktin se tek ne, prej një periudhe shumë të gjatë, është praktikuar terminologjia ndërkombëtare e mjekësisë. Në këtë mënyrë, shumë kuadro e specialistë janë ambientuar me terminologjinë ndërkombëtare greko-latine dhe, për pasojë, tani e kanë mjaft të vështirë të shpëputen nga kjo traditë. Kështu që çdo novacion, d.m.th. çdo zëvendësim i termit ndërkombëtar me term shqipe, disave u duket i çuditshëm dhe i vështirë për t'u përdorur. Këtë mund ta ilustronim, p.sh. në termin «*dymbëdhjetë-gishtore*», që rekomandohet të përdoret në vend të termit latin «*duodenum*» (duoden).

Termi anatomik shqip «*dymbëstëgishtor*» është sajuar për analogji me termin grek «*dodekadaktylon (énteron)*», që do të thotë «(zorrë) dymbëdhjetëgishtore». Për mendimin tonë termi anatomik shqip «*dymbëdhjetëgishtore*» mund të ketë po ato të drejta «qytetarie», sikurse edhe termi grek «*dodekadaktylon (énteron)*».

Së teti, edhe në drejtim të krijimit të terminologjisë shqipe të mjekësisë duhet të jemi realistë. Ajo nuk mund të krijohet njëherësh, me një të rënë të lapsit. Tani jemi duke hedhur themelet. Koha dhe puna e vazhdueshme do t'i ndreqë gabimet dhe do të saktësojë pasaktësinë, kurse ajo çka është e mirë dhe e drejtë do të qëndrojë dhe do të zërë vendin e vet të merituar. Kështu ka ndodhur e po ndodh edhe e kësaj dite edhe me terminologjinë mjekësore ndërkombëtare për të cilën herë pas here organizohen edhe kongrese e simpoziume ndërkombëtare, ku

asaj i bëhen ndryshime e plotësime të duhura. Kjo gjë nuk do të thotë aspak që me të mos tregohemi qysh tani kërkues e të rreptë dhe të mos luftojmë për një terminologji mjekësore shqipe me nivel sa më të lartë ideoshkencor.

Së nënti, problemi i rëndësishëm, për mendimin tonë, është gjithashtu edhe fakti se arritjet më të mira në drejtim të terminologjisë shqipe të mjekësisë, d.m.th. termat shqipe mjekësore, që kanë gjetur miratim të plotë dhe që janë të arrira, duhet të gjejnë përdorim më të gjerë në botimet e ndryshme shkencore dhe në tekstet mjekësore. Pra nuk duhet pritur sa të hartohet fjalori i përgjithshëm i termave shqip të mjekësisë dhe pastaj të fillohet e të praktikohet nëpër botimet tona mjekësore terminologjia shqipe e mjekësisë.

Së dhjetë, është njësoj, e domosdoshme që, krahas termave shqipe të mjekësisë, të mendohet se si do t'u mësohet specialistëve dhe kuadrove të reja, që do të militojnë dhe do të punojnë në të ardhmen në degët dhe profilat e ndryshme të shkencës mjekësore, edhe terminologjia ndërkombëtare e fushave përkatëse, d.m.th. në ç'mënyrë do t'u mësohet kuadrove të reja të profilave të ndryshme mjekësore, krahas termit anatomik shqip, p.sh. «*mëlçi*» dhe termi ndërkombëtar latin «*jecur*» dhe termi ndërkombëtar grek «*hepar*», që ata të dinë se «*pezmatimi i mëlçisë*» në terminologjinë ndërkombëtare quhet «*hepatitis*», etj.

Këtu nuk e kemi fjalën për rolin e madh që duhet të luajë mësimi i gjuhës latine në Fakultetin e Mjekësisë, por për rolin që duhet të luajnë lëndët speciale mjekësore në drejtim të njohjes nga ana e specialistëve edhe të terminologjisë ndërkombëtare greko — latine të specialitetit përkatës. Për specialistët e mjekësisë njohja e terminologjisë shqipe të mjekësisë dhe e terminologjisë mjekësore ndërkombëtare të profilit përkatës, për mendimin tonë, janë njëllot të domosdoshme për të qenë të aftë në ushtrimin e specialitetit të mjekut. Këto janë vetëm disa mendime tona që kanë të bëjnë me hartimin dhe përdorimin e terminologjisë shqipe të mjekësisë.

*
*
*

Në qendër të mjekësisë tek ne është njeriu punonjës, ruajtja dhe kujdesi i vazhdueshëm për kalitjen dhe fuqizimin e shëndetit të tij. Na duket shumë e drejtë që ndërmarrja për botimin e fjalorëve të tipeve e të profileve të ndryshme mjekësore nisi me botimin e fjalorit të termave të anatomisë. Kjo ka të bëjë me faktin se lënda e anatomisë përbën bazën e parë për të gjithë mjekësinë: nuk mund të flitet për një terminologji të saktë mjekësore pa përcaktuar mirë emërtimet e pjesëve të trupit të njeriut. Përveç kësaj, dihet se termat e anatomisë përdoren jo vetëm brenda specialitetit të ngushtë ose në lëndën mësimore përkatëse që zhvillohet në Fakultetin e Mjekësisë, por edhe në botimet e shumta shkencore e popullarizuese.

Sikurse i theksojnë edhe vetë hartuesit e tij, fjalori i termave të anatomisë, krahas njësimit edhe përcaktimit sistemor të termave shqipe të mjekësisë, synon, në mënyrë të veçantë, edhe pastrimin e terminologjisë

shqipe të mjekësisë nga ngarkesa e tepërt e termave dhe e emërtimeve të huaja, që mund të zëvendësohen në një masë të madhe me fjalë shqipe ose me fjalë të reja të krijuara me mjetet e shqipes. Ky fjalor shumë-gjuhësh (shqip — latinisht — frëngjisht — rusisht) me rreth 5500 terma anatomikë shqip do të jetë në të ardhmen në themel të fjalorëve të tjerë terminologjikë të tipave e të profileve të ndryshëm mjekësorë.

Puna hulumtuese shumëvjeçare e hartuesve të këtij fjalori ka qenë me të vërtetë e lodhshme dhe shumë e vështirë. Ishte ndjenja e përgjegjësisë që i shtyu ata, dhe në mënyrë të veçantë doc. Fiqiri Basha dhe doc. Skënder Çiço, që prej vitesh, ndoshta që në fillim të punës së tyre në katedrën e anatomisë dhe të histologjisë, krahas punës mësimore — shkencore për lëndën e anatomisë dhe të histologjisë, dhe të hartimit të teksteve e praktikumeve përkatëse, të mendonin dhe të punonin edhe në drejtim të përpilimit të terminologjisë shqipe të anatomisë dhe të histologjisë. Ata kanë menduar e kanë vrarë mendjen se si termat ndërkombëtare të këtyre profilave mund të jepeshin në gjuhën tonë, se si mund të komunikonin me studentët e kuadrot e reja më lirshëm në gjuhën tonë amtare. Dhe kjo nuk ka qenë për ta punë e lehtë dhe as punë vetëm ditësh, muajsh e viti, por ka qenë punë shumëvjeçare, këmbëngulëse e plot pasion.

Dihet se nuk është punë e lehtë që, nga thesari i madh e i pasur i fjalorit të popullit, të zgjedhësh fjalën e duhur, të emërtosh me të organin përkatës, d.m.th. ta shndërrosh këtë fjalë me term, ta futësh në sistemin e termave të tjera, ta njësosh e ta harmonizosh atë jo vetëm me termat e tjerë brendapërbrenda këtij sistemi terminologjik anatomik, por edhe të krijosh premisa që ky term të futet denjësisht në sistemin e përgjithshëm të termave shqipe të mjekësisë. Dhe frutë i kësaj pune për ne tani është konkret dhe i ndjeshëm, sepse, me zhvillimin dhe përhapjen që ka marë shkencë mjekësore tek ne, ka kohë që është ndërë, dhe do të ndihet edhe më shumë në të ardhmen, nevoja për një terminologji të njësuar e sa më të shqipëruar, krahas nomenklaturës anatomike në gjuhën latine.

Është e kuptueshme se një pjesë e termave anatomikë nuk paraqisnin për hartuesit e fjalorit ndonjë problem e vështirësi të veçantë për shqipërim ose terminologjizim, sepse ato i ka pasur dhe i ka gjuha jonë (p.sh. *palcë*, *veshkë*, *mëlçi*, *dorë*, *këmbë*, *mushkëri* etj.). Megjithatë, është me rëndësi fakti që ato në vetëdijen e të gjithëve, dhe, mbi të gjitha, në vetëdijen e specialistëve të profileve të ndryshëm të shkencës mjekësore, do të njihen zyrtarisht si terma. Kështu që s'ka pse në të ardhmen të përdoret (me gojë ose me shkrim) termi i huaj «*hepar*» (greq.) në vend të termit shqip «*mëlçi*»; «*ren*» (lat) në vend të termit shqip, «*veshkë*»; «*pulmon*» në vend të «*mushkëri*» etj.

Krahas këtyre termave, siç e theksojnë edhe vetë hartuesit e fjalorit, disa terma të tjera i ka gjithashtu gjuha shqipe, por që janë më pak të njohura e të përdorura, si p.sh. «*kularth*» në vend të «*clavicula*» (lat), «*brisë*» në vend të «*cornea*» (lat), «*tejzë*» në vend të «*chorda*» (lat), etj.

Po kështu, janë ngritur në terma shumë fjalë të gjuhës së përgjithshme, të cilave u është dhënë një kuptim anatomik, duke u mbështetur kryesisht në kalkimin e termave latinisht, si p.sh. «*qese*» në vend të «*sacculus*» (lat.), «*qepje*» në vend të «*sutura*» (lat.) «*qafë*» në vend të «*cervix*»

(lat.) «*trastë*» në vend të «*bursa*» (lat.), «*plasë*» në vend të «*fissura*» (lat.), etj.

Për një pjesë termash, që nuk ka gjuha shqipe, janë krijuar fjalë të reja me parashtesa ose prapashtesa, si p.sh. «*mesmurorë*» në vend të «*mediastinum*» (lat.), «*mbibark*» në vend të «*epigastrium*» (greq.-lat.), «*thimthak*» në vend të «*mastoideus*» (greq.-lat.) etj.

Vend të mirë gjithashtu zënë edhe kompozitat, me të cilat janë shqipëruar një varg termash të huaja, si p.sh. «*dymbëdhjetëgishtore*» në vend të «*duodenum*» (lat.) ose të «*duodecadactylon*» (*enteron*) (greq.), «*sylëvizor*» në vend të «*oculomotorius*» (lat.).

E gjithë kjo flet për punën e madhe këmbëngulëse e serioze që kanë bërë vite me radhë hartuesit e këtij fjalori, si dhe për mundësitë e mëdha mjetet e shumta shprehëse që zotëron në gjirin e saj gjuha jonë edhe në drejtim të krijimit të terminologjisë shqipe të çdo lloj profili e dege të shkencës mjekësore. Siç e kemi vënë në dukje edhe më lart, fillimisht ndonjë term shqip mund të mos na tingëllojë aq mirë ose mund të na duket i «*çuditshëm*». Një gjë e tillë ka të bëjë me faktin se veshi ynë prej vitesh është mësuar e përshtatur me termin e huaj dhe jo me termin shqip. Në drejtim të hartimit të terminologjisë shqipe të mjekësisë, përfshirë këtu edhe atë të anatomisë, kuptohet se do të na duhet t'i bëjmë një luftë edhe më të vendosur ndonjë shfaqjeje të *ksenomanisë*, që mund të ndeshet tek ndonjë specialist. Në fjalor janë mbajtur termat që kanë karakter deri diku ndërkombëtar ose që janë bërë tanimë shumë të njohura në gjuhën tonë, si p.sh. *aort*, *arterie*, *limfë*, *pankreas*, *pleurë*, *postatë*, *tiroide*, *venë* etj., por ato zenë një vend mjaft të kufizuar në krahasim me termat e shqipëruar.

Kuptohet se një fjalor i tillë e me përmasa të tilla, që përpilohet për herë të parë në gjuhën tonë, sikurse e theksojnë edhe vetë hartuesit e tij, në një ribotim në të ardhmen, ka vend, për plotësime e përmirësime. Ndërkaq, mendojmë që hartuesvet të fjalorit në fjalë t'u bëjmë edhe sugjerimet e mëposhtme:

1) Ka raste që në fjalor për termin e huaj jepen për shqipërim dy terma shqipe. Jemi të mendimit që autorët në ribotimin e fjalorit të zgjedhin njërin prej tyre. P.sh., fq. 429, *sternum* — *dërrasë e krahavorit*, *parzëm*; fq. 340: *angulus infrasternalis* — *kënd nënparzmor*, *angulus sterni* — *kënd i dërrasës së krahavorit*; fq. 341: *apex prostatae* — *majë e prostatës*, *majë e gjendrrës mbrojtëse*; fq. 341: *apparatus digestorius* — *aparati tretës, sistem tretës*; fq. 342: *areola mammae* — *lëmth i sisës, rreth i sisës*; fq. 366: *epigastrium* — *lukth, mbibark*; fq. 364: *arteria hepatica propria* — *arterie mëlçiore e veçantë ose e mirëfilltë*; fq. 350: *basis* — *themel, bazë*; fq. 351: *bilis* — *tëmth, tëmbël*; fq. 359: *cornea* — *brisë, cipë brinore*; fq. 363: *dens caninus* — *dhëmb syri, dhëmb qeni*; fq. 371: *flexor* — *muskuli përkulës, mbledhës*; fq. 381: *hymen* — *cipë vajzërore (ose virgjërore)*; fq. 389: *margo* — *buzë, zgrip*; fq. 412: *pelvis* — *legen, komblik*, kurse fq. 413: *pelvis renalis* kupshore veshkore etj.

2) Ka raste që termi i huaj në shqip në fjalor jepet në dy terma nga të cilët njëri është term ndërkombëtar. Mendojmë të jepet vetëm njëri prej tyre në favor të termit shqip. P.sh. fq. 356: *caroticus* — *gjumor, karotik*; fq. 406: *oesophagus* — *ezofag, kapërcell*; fq. 435: *tendo* — *dell, tendin*, etj.

3) Ndodh shpesh në fjalor që termi i huaj në shqip në një vend jepet me një trajtë, kurse në një vend tjetër jepet me një trajtë tjetër, d.m.th. jepet ndryshe. Pra, jo gjithmonë ka vijimësi në trajtat e shqipërisë. P.sh., fq. 359: *columna rugarum posterior (vaginae)* — shtyllë e pasme e rrudhave (këllëfore), po në fq. 359 *columnae rugarum vaginae* — shtylla të rrudhave të këllëfit (pse jo: këllëfore ose e kundërta?); fq. 359: *condylus occipitalis* — nyell i prapakokës (pra, jo nyell prapakokor), kurse në faqen 361: *crista occipitalis externa* — kreshtë prapakokore e jashtme (pra, jo: e prapakokës, pse?); fq. 383: *ligamentum coracoacromiale* — lidhëse sqepoakromiale, kurse në fq. 339: termi i huaj *acromion* — zgjatim shpatullor. (Pra, kërkohet konsekuencë edhe në dhënien e termave shqipe, me qëllim që ato të jenë të njësuar); fq. 401: *nervus medianus* — *nerv i mesit*, kurse *medianus* në fq. 309 jepet në shqip *mesor*, *mesje* e *mesme* e barkushes së katërt (pra, jo *mesore*, as *medisore*, por *e mesme*, sikur të ishte *apertura media ventriculi quarti*); fq. 403: *nodi lymphatici mesenterici* — nyja limfatike kapzerro, kurse në fq. 391: *mesenterium* në shqip jepet *mezenter* (atëherë ç'lidhje ka termi «kapzerrozë» me termin «mezenter» në shqip) etj.

4) Siç dihet, në terminologjinë ndërkombëtare greko-latine vihet re një profilizim në kuptimet e prapashtesave. Kështu p.sh., prapashtesa greke — *ideus* shpreh ngjashmëri (ose përkatësi), në latinisht kësaj prapashteseje i përgjigjet prapashtesa — *formis*. Në termat shqipe të mjekësisë, hartuesit e fjalorit të termave të anatomisë, për të shprehur ngjashmërinë, përdorin prapashtesat — *ak*, — ngjashëm dhe prapashtesat ndërkombëtare — *id*, *-ik*, etj. P.sh.: fq. 367: *facies articularis arytenoidea* — faqe kyçore shatngjashme; fq. 367: *facies articularis cuboidea* — faqe kyçore kuboide (pse jo: *kubake* ose *kubngjashme*?); fq. 373: *fossa coronoidea* — gropë kunorore (pse jo *kurorë* — ngjashme); fq. 381: *ligamenta cruciata genus* — lidhëse kryqake e gjurit (pra, përsëri prapashtesa — *ak*?); fq. 383: *ligamentum calcaneocuboideum* — lidhëse thembro — *kuboike* tabanore (pse prapashtesa — *ik*?); fq. 417: *processus spinosus* — zgjatim gjëmbak, etj. Me një fjalë, profilizimin kuptimor të prapashtesave shqipe e quajmë të domosdoshëm sidomos për terminologjinë.

5) Siç e kemi vënë në dukje edhe më lart, edhe në terminologjinë shqipe të mjekësisë duhet synuar që termat shqipe të jenë sa më të shkurtër ose me sa më pak fjalë. Jo rrallëherë ndodh e kundërta, termi shqip në fjalor rezulton më i gjatë ose me më shumë fjalë se termi greko — latin. P.sh., fq. 341: — *ape prostatae* — *majë e gjendrrës mbrojtëse* (pse jo: *majë e mbrojtës*?); fq. 344: *arteria cremastica* — *arteria e muskulit ngritës të herdhes* (d.m.th., nga dy, në termin shqip u bënë katër fjalë); fq. 402: *nervus pundendus* — *nerv i çelës gjiniore femërore* (d.m.th. nga dy u bënë katër fjalë); fq. 436: *synchondrosis intraoccipitalis* — *bashkëlidhje kërcore gurore e prapakokës* (d.m.th. termi shqip na rezulton shumë i gjatë, me dy fjalë më shumë se termi greko — latin).

6) Në fjalor ka shumë terma shqipe, sidomos nga ato që janë formuar me anë të kompozimit, që janë të vështira në shqiptim të tyre. P.sh., fq. 360: *corpus adiposum fossae ischiorectalis* — *trup i gropës ndënjësore* — *zorë drejtë*; fq. 364: *ductus glandulae bulbourethralis* — *gyp i gjëndrrës*

qeparo — *ujëhollënxjerrëse*; fq. 370: *fissura antitragohelicina* — *plasë kundërcjapo* — *përdredhore*; fq. 414: *plexus utericus* — *gërshëtim ujëhollërrjedhësore*; etj.

7) Në fjalor ndeshen gjithashtu edhe terma shqipe që janë formuar me fjalë arkaike, dialektore ose që shqip nuk tingëllojnë mirë. P.sh., fq. 340: *angulus occipitalis* — *kënd prapakokor*; fq. 344: *arteria coronaria dextra* — *arteria kunorore e djathtë* (*kunoror* — fjalë dialektore); fq. 360: *corona* — *kurorë*, por *coronalis* — *kunoror* (fjalë dialektore); fq. 407: *ophthalmicus* — *i syrit*, *synor* (fjalë që nuk përfshihet në fjalorin e gjuhës shqipe).

8) Në mjaft raste, në fjalor vihen re edhe pasaktësi si në termat greko — latine, ashtu edhe në termat shqipe. Këto me siguri që janë *lapsus calemi*. P.sh., fq. 339: *ampulla ossea anterior* — *ampulë kockore anësore* (në vend të *ampulë kockore e përparme*); fq. 339: *ampulla ossea lateralis* — *ampulë kockore e përparme* (në vend të *ampulë kockore anësore*); fq. 347: *arteria subcostalis* — *arterie ndërbrinjore*; fq. 390: *mediastinum* — *mesmuror* (në vend të *mesmurore*); fq. 406: *nucleus posterior pulvinar thalami* — *bërthamë e pasme e gundës pamore* (mbeti pa u përkthyer *pulvinar*!); fq. 424: *regiobrachii posterior* — *zonë e pasme e kërcirit* (në vend të *zonë e pasme e krahut*); fq. 448: *venula maxillaris superior meculae* — *venëz e sipërme e njollës* (*maxillaris* mbeti pa u përkthyer), etj.

Këto janë vetëm disa sugjerime që ua bëjmë hartuesve të «Fjalorit të termave të anatomisë» për t'i pasur parasysh në ripunimin dhe ribotimin e ardhshëm të këtij fjalori.

Kuptohet që këto sugjerime nuk ia ulin aspak vlerat ideoshkencore fjalorit në fjalë, i cili është një vepër dinjtoze dhe shumë e dobishme e që u vlen jo vetëm kuadrore të rinj të degëve të ndryshme të mjekësisë, por edhe në përgjithësi armatës së madhe të punonjësve mjekësorë në mbarë vendin tonë, si dhe gjithë njerëzve të shkencës dhe të kulturës.